

SIMON INGS

STALIN ȘI SAVANȚII

O istorie a triumfului și tragediei
1905-1953

CUPRINS

Listă ilustrațiilor	9
Prefață	11
Prolog: Contopiri (1856-1905)	20
PARTEA ÎNTÂI: CONTROL (1905-1929)	
1 Erudiți	29
2 Revoluționari	47
3 Antreprenori	77
4 Muncitori	91
5 Explorând mintea	109
6 Înțelegând evoluția	138
7 Modelând omenirea	168
PARTEA A DOUA: PUTERE (1929-1941)	
8 „Luând cu asalt fortăreața științei“	191
9 Excentrici	210
10 Întâietatea practicii	225
11 Kooperatorka	243
12 Marele protector	264
13 „Legături fasciste“	293
14 Politici de birou	311
15 „Vom merge la rug“	321
PARTEA A TREIA: DOMINAȚIE (1941-1953)	
16 „Hoituri norocoase“	341
17 „Pot să merg la reactor?“	356
18 „Cum de a îndrăznit cineva să îl insulte pe tovarășul Lîsenko?“	378

19 Activitate nervoasă superioară	407
20 „Agonia morții a fost oribilă“	424
21 Succesiune	441
Epilog: Răni	458
Mulțumiri	479
Note	481
Bibliografie	514
Indice	542

1 : Erudiți

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în Rusia exista ceva de o importanță fundamentală – o intelectualitate solidă, profesionistă, provenită din rândurile clasei mijlocii, care poseda principii ferme, întemeiate pe valori spirituale. Acest mediu a produs revoluționari, poeți și ingineri dedicați, convinși că lucru cel mai important este să construiesci ceva, să faci ceva util.¹

Fizicianul Evgheni Feinberg, despre mentorul lui, Igor Tamm

Dacă ieși din Moscova într-o dimineată și te îndrepți spre sud-est, la cădereea nopții vei ajunge în orașul Tambov, iar în pădurea din apropiere vei găsi o minunată structură din lemn, cu un singur etaj, care, pentru vizitatorul modern, pare desprinsă din paginile unui roman de Ivan Turgheniev. Acum, casa este muzeu. Poți să te plimbi prin biroul, biblioteca și camera de zi în care a trăit cândva savantul

„Să tratezi nevoiele celorlalți ca pe propriile tale nevoi“: Vladimir Vernadski (pe scaun, în dreapta), alături de câțiva prieteni idealiști de la Universitatea Sankt Petersburg, în 1884.

Pagina anterioară: Știință cetățenească sovietică: în cadrul testelor, acest velociped inventat de un muncitor din Moscova a atins o viteză de peste 140 km/oră.

Vladimir Ivanovici Vernadski. Poți găsi și informații de bază despre viața lui, despre politica lui, despre cum a anticipat, cu mai bine de un secol, „teoria Gaia“, emisă de James Lovelock și care explica felul cum geologia planetei și toate ființele vii de pe Terra funcționează ca un singur sistem; și destul de puțin despre rolul lui de pionierat în industria energiei atomice din Rusia.

Tatăl lui Vernadski, Ivan, a fost profesor de economie și statistică la Liceul Aleksandrovski. Prima lui soție a fost Maria Šigaeva, una dintre cele dintâi feminine din Rusia și prima economistă din această țară. Ea a murit prematur de tuberculoză, în 1860, iar în 1862 Ivan s-a căsătorit a doua oară, cu o rudă îndepărtată a primei sale soții, pe nume Anna Petrovna Konstantinovici și care avea să fie mama lui Vladimir. Ea era profesoară de muzică și avea o personalitate caldă și plină de viață, dar nu împărtășea interesele intelectuale ale primei soții a lui Ivan.

În 1868, în cadrul unei dezbatări aprinse desfășurate la Societatea Economică Liberă, Ivan a suferit un infarct. A demisionat din funcția sa de la liceu și familia s-a mutat de la Sankt Petersburg la Harkov, unde profesorul a fost numit la conducerea filialei locale a Băncii de Stat. Copilăria petrecută de Vladimir aici a fost una fericită, amintirile lui începând nu cu orașul de pe malurile Nevei, ci cu acest important oraș al Ucrainei, unde asculta ore în sir povestirile unchiului său, Evgraf Korolenko, un bătrânel întelept, cu chipul luminat de o barbă albă, care locuia cu familia lor.

În 1886, Vernadski îi scria viitoarei lui soții:

Îmi amintesc de noptile întunecate de iarnă, luminate doar de stele. Înainte să se culce, unchiului îi plăcea să se plimbe și, ori de câte ori puteam, îl însoțeam. Îmi plăcea să privesc cerul și stelele. Calea Lactee mă fascina și, în acele nopti, îl ascultam pe unchiul vorbind despre stele. După aceea, multă vreme nu puteam să adorm. În fanteziile mele, hoinăream prin spațiile nemărginite ale Universului. [...] Aceste povești simple au avut o atât de mare

influență asupra mea, încât mi se pare că nici acum nu m-am eliberat de ele. [...] Uneori am impresia că trebuie să muncesc nu doar pentru mine, ci și pentru el, că nu doar viața mea, ci și viața lui ar fi înrosită dacă eu nu aş realiza nimic de seamă.²

În 1876, familia s-a întors la Sankt Petersburg. Vladimir avea acum treisprezece ani și scocea librăriile în căutarea a tot ce avea legătură cu căminul copilăriei pe care îl părăsise. El a învățat singur limba ucraineană și, cum o mulțime de cărți despre Ucraina erau scrise în limba poloneză, a învățat tot singur și această limbă.

Ca student la Universitatea din Sankt Petersburg, Vladimir Ivanovici Vernadski era „o fire în aparență foarte moale, dar devine foarte hotărât odată ce-și fixa un țel“. Vladimir Posse, un student la Medicină care avea să devină un important jurnalist marxist, își amintea că Vernadski și Serghei Oldenburg, unul dintre cei mai apropiati prieteni ai acestuia, „își fixaseră deja obiectivul de a deveni nu doar profesori, ci și membri ai Academiei de Știință“.³

Vernadski și prietenii lui de la universitate erau mai înstăriți decât majoritatea colegilor lor. Vernadski, născut la Sankt Petersburg, capitala Rusiei imperiale, și crescut la Harkov, în Ucraina, se număra printre cei mai bogăți studenți, moștenind de la tatăl său moșia Vernadovka – o proprietate de 750 de hectare.

În timpul uneia dintre lungile nopți de discuții cu colegii, cineva propuse să cumpere împreună un domeniu. Acesta urma să fie numit „Limanul“. Planul eşuă, dar dădu grupului un nume: *Bratstvo Priatino* sau „Frăția Limanului“. Influența lui Lev Tolstoi asupra grupului este palpabilă. Dedicându-și viețile binelui poporului rus, el depuseră jurământ (pentru a cita cuvintele lui Oldenburg) „să muncească spre a produce cât de mult posibil, să consume cât mai puțin posibil, să trateze nevoile celorlați ca și cum ar fi fost ale lor“.⁴

El atrăseră o mulțime de fete. Private de dreptul la o educație superioară, strălucitele fete din generația lor căutau constant orice debușcu intelectual pe care-l puteau găsi.⁵ Ele au sprijinit și au ajutat

funcționarea Comitetului Literar al Frăției din Sankt Petersburg, pregătind materiale de citit și liste cu cărțile ce trebuiau citite și înființând biblioteci de unde aceste cărți puteau fi împrumutate.

Vernadski nu a fost singurul care și-a găsit aleasa inimii la aceste întâlniri intelectuale. Dar cei din Frăție puteau fi și groaznic de nesuferiți: căsătoria lui Vladimir cu Natalia Starîțkaia, de la care nu au lipsit redingotele, rochia de mireasă, invitațiile tipărite și o orchestră, a fost boicotată de abstenenții lui prieteni.

Vernadski, care era mineralog, venise să studieze la Universitatea din Sankt Petersburg la momentul oportun. Mendeleev, Butlerov și Dokuceaev erau mentorii lui. Vasili Vasilievici Dokuceaev, care era titularul catedrei de mineralogie, l-a trimis pe Vernadski în misiuni științifice fascinante, exotice și uneori primejdioase, în diferite colțuri ale Imperiului Rus. Alexandr Mihailovici Butlerov era unul dintre pionierii chimiei moderne. Cu mai bine de zece ani înainte ca Becquerel să descopere radioactivitatea în Franța, în 1896, Butlerov sugerase că atomul se putea divide, iar Vernadski a fost martor la discuțiile aprinse dintre el și Mendeleev pe această temă. Dmitri Ivanovici Mendeleev formulase tabelul periodic al elementelor. Când el ținea prelegeri, sălile erau tictuite de oameni. Asculțându-l, „pătrundeam într-o lume nouă și minunată... ca și cum ne-am fi smuls din strânsoarea unei menghine puternice“⁶. De la acești oameni, Vernadski a dobândit viziunea unei lumi în continuă mișcare, cu elementele curgând și impletindu-se prin scoarța terestră, de-a lungul epocilor geologice.

Ca toți tinerii din generația sa, Vernadski a plecat să-și continue studiile în străinătate. El a mers la universitatea din Napoli și a studiat cu renumitul cristalograf de talie mondială Arcangelo Scacchi, doar pentru a descoperi că bătrânul era total măcinat de senilitate. A plecat apoi la München, unde a lucrat în laboratorul mineralogului Paul Groth. Din scrisorile sale știm că Vernadski a avut parte de

o experiență foarte fericită aici, ca un copil eminent încuiat într-un magazin de dulciuri intelectuale.

În 1887, i s-a născut un fiu (George Vernadski va dobândi mai târziu un oarecare renume, ca istoric în SUA). În vreme ce Natalia a întors la dacea familiei ei din Finlanda să aibă grija de copil, Vladimir a stabilit contacte și prietenii care aveau să-i modeleze mai târziu cariera. În vara lui 1888, explorând Alpii, el a avut parte de episania vieții: a descoperit că mineralogia, studiată în mod corespunzător, ca știință a schimbărilor și transferurilor energetice, putea conecta istoria cosmologică cu istoria vieții însăși. Fascinația manifestată de Vernadski pentru evoluția Pământului la scară cosmică avea să nu îl părăsească toată viața, deși își facea griji că oameni precum Groth „mă vor lua drept unul care visează cu ochii deschiși“.⁷

Mutându-se la Paris în 1889 („într-adevăr, cel mai grandios oraș pe care l-am văzut vreodată“), Vernadski a început să lucreze la Collège de France. Pentru un rus, Colegiul trebuie să fi părut o instituție bizară: nu existau studenți ca atare, ci doar profesori (care erau însă obligați să țină prelegeri), mici laboratoare și o bibliotecă de a dreptul magnifică. Aici, studiului i se oferea un respiro. Cercetătorii erau bine finanțați, iar ideile lor erau luate în serios. Aici, dacă trăiai o existență elevată, intelectuală, cu o gândire liberă, nu riscai să te necazuri cu autoritățile. Era o altfel de viață decât în Rusia.

În patria lui Vernadski, universitățile erau instituții de învățământ, nu centre de cercetare și cu siguranță nu creuzete intelectuale. (Birocracia țaristă însăși era recrutată doar din sânul cătorva instituții scumpe, accesibile doar copiilor de aristocrați: Corpul Pajilor, Liceul Aleksandrovski, Institutul de Drept.)

Repreziunea la care era supusă educația superioară reprezenta o politică împămânenită în Rusia, datând din timpul domniei de treizeci de ani a lui Nicolae I. Inspectorii îi supravegheau pe studenți, impunându-le pedepse dacă aveau uniformele în dezordine sau pătrul prea lung. Un student la universitatea din Kiev, care a apărut la serviciul religios obligatoriu fără o uniformă corespunzătoare, a fost

dat afară din biserică de un inspector și exmatriculat din facultate a două zi.

După ce Nicolae I a murit, în 1855, noul guvernământ a încercat să mai îndulcească regimul impus de el. La Kiev, studenții polonezi entuziasmați au mărșăluit pe străzi în costume naționale. La Kazan, studenții au purtat blănuri de animale. La Moscova și Sankt Petersburg, au început să poarte costume țărănești, spre a-și arăta solidaritatea cu șerbii care urmău să fie eliberați curând. Îngrozit de ceea ce declanșase, guvernul a crescut imediat taxele de școlarizare, a interzis adunările studențești și a reintrodus toate vechile reguli cu privire la comportament și uniformă. Această nouă represiune a durat decenii întregi. Organizațiile conduse de studenți, „sălile de lectură, cantinele, teatrele, sălile de concerte sau bal, orice întâlnire fără un caracter academic“ au fost interzise – și Doamne ferește dacă vreun student manifesta „vreun semn de aprobare sau dezaproba la prelegeri“. Pedepsele includeau avertismente, consemnarea în *karțier* (închisoarea universității) până la patru săptămâni, suspendarea și exmatricularea.

Reîntors în Rusia, unde a primit un post de profesor la Universitatea din Moscova, Vernadski a descoperit că nu se schimbaseră prea multe în timpul absenței lui. Orașul era prăfuit și provincial și, realmente, puțea îngrozitor. De asemenea, era un mediu opresiv. Bărbați între două vârste, cu meloane pe cap, treceau pe lângă casa lui în fiecare dimineață, când pleca la facultate. De obicei îi saluta voios, până când, într-o zi, când pleca într-o călătorie prin Europa, l-a zărit pe unul dintre ei urmăridu-l prin gară și a realizat că indivizi erau polițiști sub acoperire.

După 1890 (afirmă raportul poliției), Vernadski a venit [...] să trăiască la Moscova, unde a continuat să aibă legături cu grupul lui dubios, luând parte activă la seratele organizate de studenții universității, unde ținea discursuri despre necesitatea unirii profesorilor și

studenților în scopul educării politice a tineretului și a luptei contra actualului regim.⁸

Viața în mediul universitar era searbădă. Lui Vernadski îi lipseau pâină și cele mai elementare texte din materia lui, iar colecția de mineralogie nu mai fusese catalogată de pe la 1850 – fiind, de aceea, prăfuită la propriu și la figurat. Locul era măcinat de corupție, iar administratorii de rang inferior erau cei mai coruși, transformând încăperi destinate laboratoarelor în cămine ilegale pentru studenți, de pe urma cărora încasau bani. Vernadski își imagina cum aveau să se răstrească toate acele lucruri și își petrecea timpul în afara Moscovei, aranjând și remobilând moșia Vernadovka, în cazul în care îl ar fi pierdut slujba.

Vernadski știa că, dacă situația avea să devină delicată, iar el și familia lui ar fi fost obligați să trăiască la Vernadovka tot anul, puteau fi confortabil cu ceea ce moșia le-ar fi oferit. Dar în toamna anului 1891 s-a produs catastrofa care va electriza cariera politică a lui Vernadski. Foametea a lovit Tambovul și alte regiuni învecinate, după ce recolta din centura vitală de cernoziom a Rusiei a fost compromisă.

Semnele crizei începuseră să apară de aproape un an. În 1890, o toamnă secetoasă întârziase semănarea cerealelor și apoi iarna se instalase mai devreme ca de obicei. De asemenea, iarna a fost uscată și nu a nins suficient pentru a proteja semințele de ger, astfel încât grânele au înghețat.

Primăvara a adus alte necazuri. Recoltele din estul Europei erau în fel de jalnice, dar țările de aici aveau bani lichizi, astfel încât recolta de primăvară din Rusia, în loc să hrănească poporul rus, a fost imediat strânsă și trimisă la export.

Pâinea lipsea chiar și la Moscova și Sankt Petersburg. Lenin deținea pâinea foametei din acea vreme ca „un glod de pământ negru

și tare, acoperit cu un înveliș de mucegai". Prin sate, oamenii își sporeau aluatul și terciul adăugând în ele paie și buruieni.

Pe măsură ce anul 1891 se apropia de sfârșit, criza a devenit calamitate. Au trecut cinci luni fără pic de ploaie. Vara a fost prea fierbințe și prea uscată pentru a putea permite cultivarea de legume, dar țărani n-au avut altă sănă decât să încerce să le cultive totuși. Însă plantele lor s-au veștejtit și au pierit. Și după toate acestea a urmat un potop: cerealele de iarnă, plantate în acea toamnă, au fost măturate din pământ de ploi torențiale.

Când primăvara anului 1892 a venit, țărani au privit îngroziti cum vântul le spulberă prețiosul lor cernoziom, transformându-l în furtuni de praf „ce ascundeau lumina soarelui și preschimbau ziua în noapte. Martorii susțin la unison că fenomenul a fost atât de cumplit și de îngrozitor, încât toată lumea se aștepta să vină sfârșitul lumii"⁹, își amintea pedologul Per Zemiatcenski. Trenurile erau opriate în câmp de alunecări de teren și culturile – distruse de furtuni de praf. În regiuni întregi ale țării, vegetația a dispărut complet; nu au mai rămas nici măcar buruienile. Țărani au fost nevoiți să-și ucidă vitele pentru a avea cu ce se hrăni.

Catastrofa a atins proporții epice. Atașatul comercial al ambasadei britanice la Sankt Petersburg, E.F.G. Law, afirma că guvernul rus „trebuie să găsească soluții spre a acoperi deficitul de hrană cu care se confruntă 35 500 000 de oameni din șaisprezece provincii“. Chiar și în provincia relativ bogată Tambov, țărani și-au pierdut peste jumătate din șeptel. Arendașul moșiei lui Vernadski îi scria acestuia că fusese nevoie să vândă animalele pe mai nimic localnicilor și aproape un sfert din aceștia preparau deja „pâinea foamei“, amestecând proviziile tot mai scăzute de făină de secară cu fân și chiar cu pulbere de cărămizi. El luaseră cu asalt porțile moșiei Vernadovka, implorând ajutor.

Vernadski nu s-a grăbit să ajungă acasă. El și-a dat seama că putea face mai mult bine rămânând la Moscova. Un biocrat excelent pregătit, el a organizat o operațiune de ajutorare împreună cu mai

măți prieteni. Un vecin care se pensionase, V.V. Keller, a călătorit neobosit, informându-l despre situația din district. Alături de un alt prieten, L.A. Obolianinov, Keller l-a vizitat pe Lev Tolstoi spre a studia metodele de combatere a foamei inventate de acesta și a le introduce și la Vernadovka. La Moscova, istoricul Aleksandr Kornilov și a părăsit slujba guvernamentală pentru a sprijini eforturile de ajutorare. Medievalistul Ivan Grevs li s-a alăturat și el; împreună cu el mai erau câțiva viitori politicieni și chiar, în condiții de deplin anonimat, propriul unchi al țarului, marele duce Nicolae. Această administrație ad hoc, pricepută și eficientă, a făcut ca acțiunile cetățenești să conteze într-un mod în care bunele intenții liberale nu mai contaseră niciodată până atunci. În iulie 1892, pe măsură ce criza se estompa, în Tambov funcționau 121 de cantine umanitare care hrăneau 6 000 de oameni; fuseseră salvați 1 000 de cai și alți 220 fuseseră acordați, în urma unei loterii, unor familii care nu dispuneau de cai.

Iar aceste acțiuni au ridicat întrebarea firească: dacă o mână de profesori putuse realiza aşa ceva, de ce nu putea face asta și guvernul?¹⁰

Anul 1891 dăduse oponenților liberali ai regimului – impotenta *Intelighenția*, parodiată în scrierile lui Turgheniev și Cehov – un gust elemelor puterii civice. Ei se bucuraseră de această putere, o exploataseră din plin, dovediseră, spre propria lor satisfacție, că erau demni de ea și că voiau mai mult. Replica lor model față de foame – o replică științifică, ratională și biocratică, în cel mai bun sens al cuvântului – dăduse speranțe demoralizatei clase educate a Rusiei. Vernadski și prietenii lui demonstraseră prin puterea exemplului cum ar fi ca oamenii capabili să participe în mod real la guvernarea țării. Viziunea s-a răspândit. Dar materializarea acestei visiuni necesita organizare.

Uniunea Eliberării a fost înființată în iulie 1903 și a început să militeze public (și pașnic) pentru sfârșitul autocrației. Puținii săi membri – doar douăzeci de liberali și radicali – țineau întruniri în apartamentul lui Vernadski din Moscova. Vernadski îi scria soției

lui: „Consider că interesele progresului științific sunt strâns și indisolubil legate de dezvoltarea unei ample democrații și a atitudinilor umanitare – și viceversă”¹¹.

Dificultatea constă în atragerea sprijinului politic din afara minusculelor grupări de liberali înstăriți din Moscova și Sankt Petersburg.

Duminică, 22 ianuarie 1905, peste 300 000 de muncitori aflați în grevă și familiile lor au mărșăluit spre Palatul de Iarnă din Sankt Petersburg, purtând icoane și cântând imnuri religioase. Ei veniseră să-i înainteze țarului o petiție prin care cereau condiții de muncă mai bune și ziua de muncă de opt ore. Garda Imperială a deschis focul asupra mulțimii, intervenție soldată cu o mie de morți sau răniți. În acea zi, prin Grădinile Alexandru, trecea cu o valiză în mâna și B.A. Luri, cel mai promițător student al lui Vernadski. Soldații l-au împușcat de două ori în spate. Într-un articol plin de indignare, publicat într-un ziar liberal, Vernadski declară că „o nouă victimă s-a adăugat lungii liste de martiri ai intelectualității rusești”. Dar deja trecuse vremea pentru scrierea de articole indignante.

După masacru, studenții au intrat în grevă. Guvernul, printr-o măsură care nu-i era deloc caracteristică, a organizat un sondaj în rândurile consiliilor universitare, pentru a stabili dacă trebuie să se reia cursurile sau nu. Poate că regimul voia să dea profesorilor impresia că părerea lor contează. Indiferent dacă aceasta conta sau nu, profesorii s-au exprimat. Nicio universitate nu a dorit să reia cursurile. Consiliile au declarat că erau necesare reforme politice pentru a asigura liniștea în universități. Vernadski a făcut un apel public către colegii săi din universitate să întrerupă tradiția. Ei erau savanți și profesori independenți, nu robi ai statului. Ei nu se puteau lăsa mânați sau împinși de colo până colo de parcă „ar fi predat pe niște insule uitate de Dumnezeu din arhipelagul Filipine”¹².

Astfel, corpul profesoral a făcut un pas care era evident ilegal: s-a organizat într-o Uniune Academică, declarând că „libertatea universitară este incompatibilă cu sistemul de guvernare din Rusia” și

până în luna august înrolase deja mai bine de jumătate din profesorii universitari din întreaga țară.

Mai era necesar doar ca un eveniment critic de importanță națională să ofere Uniunii șansa de a-și dovedi curajul. Patru luni mai târziu, pe 27 mai, amiralul japonez Togo a lansat atacul asupra flotei ruse de la Tsushima, iar pe 28 mai, peste jumătate din navele țarului zăceau pe fundul Pacificului. Era marea oportunitate a Uniunii – dar profesorii au ratat-o într-un mod deplorabil.

„Toate mijloacele ar putea fi folosite acum în mod legitim pentru a lupta împotriva pericolului reprezentat de rămânerea la putere a actualului guvern.” Astfel sună un apel dramatic al Uniunii Sindicatelor, o largă alianță de asociații profesionale; Uniunea Academică era membră a acesteia. „Trebuie să determinăm eliminarea imediată a grupării banditești care a uzurpat puterea și să o înlocuim cu o adunare constituantă [...] aşa încât aceasta să pună capăt cât mai grabnic posibil războiului și actualului regim.”¹³

Dar unde era Uniunea Academică? Profesorii stătuseră acasă. Temându-se că Uniunea Sindicatelor devenise prea radicală, profesorii boicotaseră congresul acesteia.

Apoi studenții ruși au făcut ceva neașteptat, ceva ce a declanșat o reacție în lanț, care a explodat în mare grevă generală de la mijlocul lui octombrie și în Revoluția din 1905. Ei s-au întors în universități.

Și nu au venit singuri. După o serie de adunări politice deschise, muncitorii curioși au început să viziteze universitățile. Nimici nu era prea sigur ce s-ar fi putut face cu ei. „Nu aveam niciun program și nici oratori, își amintea un student. Am început cu câteva cuvinte de bun venit, sugerându-le muncitorilor că vom discuta actuala situație politică și am adus întâlnirea la un nivel foarte scăzut. Discuția care a urmat a fost de-a dreptul haotică. Unii dintre vorbitorii voluntari s-au dovedit cu totul nearticulați.”¹⁴

Vestea s-a răspândit prin fabricile din oraș: poliția nu intervenea. Mulțimile au crescut. Fabrici întregi au venit la poarta universității, fără avertisment. Muncitorii s-au ridicat să-și citească